

Inhoud

Voorwoord	9
Deel I Ethiek	13
Hoofdstuk 1 Inleiding: wat is ethiek?	14
Inleiding: vier actuele kwesties	15
Descriptieve ethiek, normatieve ethiek en meta-ethiek	17
Ethiek als argumentatievak	18
Alledaagse morele overtuigingen en ethische reflectie	19
Morele pluriformiteit	22
Ethische theorieën	24
Het morele	27
De goede redenen benadering	33
Hoofdstuk 2 Relativisme	38
Inleiding	39
Verschillende culturen, verschillende normen en waarden	39
Pluralisme en fallibilisme	42
Gedeelde betekenissen	44
Sleutelcitaat (Nagel)	48
Verder lezen	51
Hoofdstuk 3 Morele status	52
Het probleem van morele status	53
De morele status van dieren	54
Morele status aan het begin van het leven	56
Morele status in de milieuethiek	60
Sleutelcitaat (Bentham en Primo Levi)	63
Verder lezen	65
Deel II Normatieve theorieën	67
Hoofdstuk 4 Consequentialisme	68
Inleiding	69
Consequentialisme, goed doen en kwaad vermijden	69

Het utilisme: een meer precieze constructie van de theorie	73
Onpartijdigheid en speciale verplichtingen	78
De blik vooruit	84
Een holistische benadering	86
Onverzadigbare en verzadigbare verplichtingen	87
Conclusie: consequentialistische overwegingen in elke ethiek	89
Sleutelcitaten (Bentham, Godwin en Mill)	91
Verder lezen	96
Hoofdstuk 5 Welzijn	98
Waarin bestaat welzijn?	99
Welzijn als een mentale toestand	100
Welzijn als wensvervulling	106
Welzijn als een objectiveerbare toestand	115
Conclusie	118
Sleutelcitaten (Parfit en Griffin)	120
Verder lezen	123
Hoofdstuk 6 De zin van het leven	124
Klassieke en moderne ethiek	125
Wanneer heeft iets waarde?	126
Waarom is de dood een kwaad?	132
Het eerste antwoord: de deprivatietheorie	135
Het tweede antwoord: frustratie van categorische verlangens	137
Het derde antwoord: schade met terugwerkende kracht	140
Conclusie: het zingevende gezichtspunt	141
Sleutelcitaat (Williams)	142
Verder lezen	144
Hoofdstuk 7 Deontologie	146
Inleiding	147
De aard van een handeling	147
Immanuel Kant	152
Kants transcendentale argumentaties	161
Deontologische redeneren in de praktijk	166
Kants ethiek: een evaluatie	169
Kants rigorisme en de tragiek van het bestaan	171
Conflicten en dilemma's	176
Conclusie	177
Sleutelcitaat (Kant)	179
Verder lezen	182

Hoofdstuk 8	Rechtvaardigheid	184
	Inleiding	185
	Gelijkheid van kansen	185
	De munteenheid van rechtvaardigheid	188
	De sociaal-contract argumentatie	191
	Rawls' positie: een evaluatie	196
	Libertaire kritiek: vrijheid ondermijnt patronen	197
	Antwoorden op Nozick: de rol van het toeval	202
	Pluralistische theorieën: het belang van non-dominantie	204
	Rechtvaardigheid of mededogen?	210
	Sleutelcitaten (Rawls en Walzer)	213
	Verder lezen	220
Hoofdstuk 9	Deugden en integriteit	222
	Inleiding	223
	De relevantie van intenties en gezindheid	223
	Aristoteles' teleologische ethiek	225
	Eigentijdse deugdethiek	231
	Deugd of plicht?	235
	Je handelt niet deugdzaam om deugdzaam te zijn	239
	Wat maakt een deugd tot een deugd?	241
	Integriteit	242
	Sleutelcitaat (Aristoteles)	249
	Verder lezen	256
Deel III	Sociale verbanden	257
Hoofdstuk 10	Ethiek en sociale interactie	258
	Inleiding: de functie van moraal in het maatschappelijk verkeer	259
	Collectieve handelingsproblemen in de speltheorie	260
	Sociaal-contract theorie: van natuurtoestand naar maatschappij	268
	Reciprociteit en conditionele strategieën	273
	Een moreel begrip van reciprociteit	280
	De algemene wil en het contractualisme	283
	Sleutelcitaten (Hobbes en Parfit)	287
	Verder lezen	292
Hoofdstuk 11	Zorgethiek	294
	Inleiding	295
	Partijdige en onpartijdige verplichtingen	296
	Zorgethiek – het debat	299

Zorgethiek – de epistemologische positie: particularisme versus universalisme	305
Zorgethiek – de normatieve positie: liefde/bekommernis versus ratio?	309
Conclusies	315
Sleutelcitaat (Vorstenbosch)	318
Verder lezen	320
Deel IV Meta-ethiek	321
Hoofdstuk 12 De aard van het morele oordeel	322
Inleiding: normatieve ethiek en meta-ethiek	323
Cognitivism: morele oordelen geven uitdrukking aan een overtuiging	324
Non-cognitivism: morele oordelen geven uitdrukking aan een verlangen of wilsdaad	333
Internalisme	338
Het meta-ethisch trilemma: hoe zijn overtuigingen en motivaties met elkaar verbonden?	341
Sleutelcitaat (Moore)	346
Verder lezen	349
Hoofdstuk 13 Meta-ethiek: rechtvaardiging van morele oordelen	350
Inleiding	351
Rechtvaardiging als opdracht	352
Foundationalism: op zoek naar definitieve grond	355
Coherentisme: een netwerk van wederzijdse steun	359
Spontane overtuigingen en externalisme	365
Internalisme versus externalisme	366
Morele intuïties en emoties	369
Ratio en emoties	374
Gevaarlijke emoties	377
Altijd een reden	380
Conclusie: de rechtvaardiging van morele oordelen	382
Sleutelcitaten (Daniels)	383
Verder lezen	384

Voorwoord

Filosofia wordt in klassieke teksten afgebeeld als een vrouw, soms een hoogbejaarde dame, soms een jeugdige schoonheid, met in haar handen een scepter en een stapel boeken. Soms heeft de afgebeelde figuur enorme proporties (haar hoofd steekt in de hemel), maar altijd zijn in haar rijke (doch gescheurde!) gewaad allerlei *tekens* geweven, met als meest opvallende een π (pi) op de borst of halskraag en een θ (thèta) op de onderste zoom of op de kraag bij haar rechterhand. Soms zijn π en θ verbonden door een ladder.

De betekenis van de letters gaat terug op de aristotelische indeling van de wijsbegeerte in praktische filosofie (praktikè) en theoretische filosofie (theoretikè). Praktische filosofie omvat ethiek, sociale filosofie en politieke theorie. Theoretische filosofie omvat, globaal gesproken, de metafysica en de kenleer. Daarnaast onderscheidt Aristoteles de zogenaamde ‘artes liberales’ (de ladder), waaronder onder meer de logica en de retorica begrepen zijn.

Ethiek is sinds de oudheid een van de kernvakken van de wijsbegeerte, maar wat onder ethiek verstaan wordt en werd is niet eenduidig. Voor Aristoteles en zijn tijdgenoten was ethiek de filosofische reflectie op het ‘goede leven’: wat maakt een menselijk leven goed, waardevol of zelfs ‘perfect’?

Tegenwoordig verstaan we onder ethiek de reflectie op de wijze waarop wij met elkaar dienen om te gaan of meer in het algemeen hoe we dienen te handelen ten opzichte van iedereen die dit handelen betreft. Goed leven is vooral goed *samen*leven, met elkaar, met vriend en vreemde en – dat besef is nog maar zeer recent – met de levende en niet-levende natuur om ons heen. Wat zijn we elkaar (en onszelf) in ons doen en laten verschuldigd? Weliswaar werd deze vraag in de oudheid geenszins veronachtzaamd, maar vanaf de zeventiende eeuw werd het antwoord op die vraag steeds meer losgekoppeld van theorieën over de waardevolheid of het doel van een mensenleven.

De vraag waartoe wij moreel verplicht zijn werd een zelfstandig onderwerp van filosofische reflectie. Wat moeten we doen? Hoe dienen we te handelen? Welke houding dienen we aan te nemen? Welke emoties zijn gepast? Waar kunnen we iemand verantwoordelijk voor houden?

Dat zijn *normatieve* vragen; vragen die niet gaan over wat het geval *is*, maar over wat het geval zou *moeten zijn*. Ethiek is de wijsgerige discipline die de betekenis en achtergrond van zulke vragen bestudeert en nadenkt over mogelijke antwoorden. Daarbij is onmiddellijk ook de vraag aan de orde of zulke antwoorden wel bestaan

en, als ze bestaan, waaraan die antwoorden hun autoriteit of zeggingskracht ontle-
nen.

Wie of wat bepaalt wat moreel juist, goed, verboden of toegestaan is? En kunnen we wel antwoorden vinden zónder na te denken over wat een leven goed of zinvol maakt?

In wijsgerige reflectie telt alleen de helderheid van de analyse (wat bedoelen we eigenlijk met 'moreel' juist?), de kracht van argumenten (welke redenen hebben we om iets goed of af te keuren?) en de overtuiging die uitgaat van een samenhangend inzicht (waar berusten die redenen op en hoe moeten we ze wegen?). Ethiek is een argumentatievak. Geen 'argumentatie' in de zin van een debatingwedstrijd of een kritiekloze uitwisseling van opvattingen ('Ieder zijn mening'). In dit boek laten we zien dat je op morele vragen antwoorden kunt geven die klóppen en antwoorden die níét kloppen. Daarmee is niet gezegd dat het eenvoudig is om te onderscheiden wat klopt en wat niet klopt. We zullen zien dat alleen een diepgaand en gedetailleerd onderzoek naar posities en argumenten ons op het spoor kan brengen van hoe het 'echt' zit.

In die speurtocht gaan we niet over één nacht ijs. We zetten zwaar geschut in. We putten uit het gedachtegoed van de grootheden uit onze ideeëngeschiedenis. We gaan te rade bij hedendaagse discussies in de filosofische vakliteratuur. We laten ons informeren door de 'state of the art' in het debat over het karakter van het 'morele', over de reikwijdte van verplichtingen, de betekenis en de oorsprong van waarden, de grondslag van principes (zoals principes van rechtvaardigheid), de aard van morele motivaties en de verhouding tussen emoties en ratio.

In dit boek worden moeilijke argumenten en technische uitweidingen niet geschuwd. De lezer maakt kennis met de laatste inzichten in het vak. Maar hoe complex de denklijnen ook mogen zijn, hoe genuanceerd en daarmee ingewikkeld de antwoorden, heldere analyse en klare argumentatie staat voorop. We mijden filosofische geheimtaal en onnodig vakjargon. We vertrekken bij de vragen die iedere lezer zich kan stellen en de morele ervaring die we samen delen.

Onze zoektocht wordt niet alleen gestuurd door concrete morele problemen en de discussies die daarover worden gevoerd op TV, aan de koffietafel of in de krant. Ethiek is meer. Het streeft naar *theorievorming*. Het tracht te komen tot een kritische toets, systematisering en veralgemenisering van onze morele overtuigingen. Het zoekt naar een dieper begrip en een bredere fundering van de normen en waarden die we hoog houden. Het probeert de grondleggende ideeën te achterhalen waarop onze morele overtuigingen berusten. Wat betekent privacy eigenlijk en waarom zou het belangrijk zijn? Hoe hangt het samen met onze ideeën over een 'persoonlijke levenssfeer' en de integriteit en eigenheid van elk individu? Hoe ver reikt de plicht om in ons handelen rekening te houden met het welzijn van anderen? (Wélke anderen precies? En wat is 'welzijn'?) Waarop berusten onze ideeën over wat rechtvaardig is (in inkomensverdeling of straftoemeting)? Welke rol dient

karakter of gezindheid in het morele oordeel te spelen en kunnen we verantwoordelijk gehouden worden voor ons eigen karakter?

In dit boek bieden we een kritische bespreking van de belangrijkste ethische theorieën, maar we vermijden het maken van een keuze voor of tegen een bepaalde theoretische invalshoek, omdat zo'n keuze naar onze overtuiging niet zinvol is. Verschillende theorieën proberen verschillende delen van het morele landschap systematisch in kaart te brengen. Bovendien richten we ons niet alleen op theorieën die de juistheid van individuele handelingen of de waarde van individuele standpunten van zaken of eigenschappen op het oog hebben. Vaak hangt de beoordeling van een handeling niet alleen af van de keuze die een individu maakt, maar ook (of vooral) van de keuzen die anderen maken of van de institutionele omgeving waarbinnen gehandeld wordt. In dit boek gaan we daarom uitgebreid in op collectieve handelingsproblemen en de rol van conventies en het sociaal contract bij het coördineren van het maatschappelijke verkeer en het 'binden' van actoren aan wat zij elkaar verschuldigd zijn. Veel morele vraagstukken hangen daarnaast samen met de juistheid of onjuistheid van collectieve arrangementen, zoals de wijze van verdeling van goederen en posities of de wijze van politieke besluitvorming.

Bij de bespreking van verschillende normatief-ethische theorieën zullen we ook altijd stuiten op meta-ethische vóórfragen, zoals de vraag of de handelingen en disposities die moreel gesproken van ons gevraagd worden niet essentieel onpartijdig moeten zijn: er is immers geen verschil tussen de morele verplichtingen die we hebben tegenover een wildvreemde en tegenover onze buurman. Moreel gesproken telt het lot van ieder mens even zwaar. Moreel gesproken is er niemand die méér of minder respect verdient. De vraag is dan of de speciale verplichtingen die wij menen te hebben tegenover wie ons nastaan (onze eigen kinderen, onze vrienden) geen enkele *morele* betekenis dragen. Dat zou raar zijn, want respect, zorg, compassie en een 'je verplicht weten' worden juist geboren uit de relaties met hen die er voor ons op speciale wijze toe doen.

Dat brengt ons in dit boek onvermijdelijk op de telkens terugkerende vraag naar de aard van het 'morele' en de betekenis van een morele houding en het morele oordeel. Het leidt ons ook tot vragen over het karakter van morele motivaties en de fundering van de morele posities die we innemen. Hoe weten we dat we het moreel gesproken bij het juiste eind hebben en welke rol spelen spontane overtuigingen en emoties bij de fundering van het morele oordeel? We zullen zien dat moraal vaak een kwestie is van grijstinten in plaats van zwart-wit overtuigingen en we zullen zien dat we het heel vaak niet weten en soms zelfs niet kunnen weten. Maar dat ontslaat ons niet van de verplichting om te blijven zoeken, om argumenten te wegen en ons te laten informeren door de theorieën en redeneringen die de academische wijsbegeerte ons aanreikt. Want het morele oordelen is geen lichte vraag. Het gaat om wezenlijke beslissingen over hoe we met elkaar omgaan en hoe we ons leven en samenleven inrichten. Een morele houding is nooit gratis. Het raakt aan

wie we zijn en wie we moeten zijn. Daarom is wijsgerige ethiek er niet alleen voor studenten en vakmensen in de filosofie. Het is een wijze van systematische reflectie en kritische bevraging waar niemand omheen kan die zichzelf werkelijk serieus neemt.

Deel I Ethiek

Hoofdstuk 1 Inleiding: wat is ethiek?

Inleiding: vier actuele kwesties	15
<i>Verdachten in beeld</i>	15
<i>Labiacorrectie</i>	15
<i>Wetenschappelijke integriteit</i>	16
<i>Embryoselectie</i>	16
Descriptieve ethiek, normatieve ethiek en meta-ethiek	17
Ethiek als argumentatievak	18
Alledaagse morele overtuigingen en ethische reflectie	19
<i>Morele intuïties, normen en waarden</i>	19
<i>Verheldering van morele intuïties: een voorbeeld</i>	20
Morele pluriformiteit	22
Ethische theorieën	24
<i>Consequentialisme, deontologie en deugdethiek</i>	25
<i>Geen unieke theorie, maar meerdere aspecten van beoordeling</i>	26
Het morele	27
<i>Een inhoudelijke afbakening</i>	27
<i>Bindingskracht en geldigheidsaanspraak van morele oordelen</i>	30
De goede redenen benadering	33
<i>Gelijk hebben of gelijk krijgen</i>	35
<i>Het intersubjectieve gezichtspunt</i>	35

Inleiding: vier actuele kwesties

Ethiek is een discipline van normatieve reflectie op ons praktische leven. Hoe dienen we met elkaar om te gaan? Wat is een zinvolle manier van leven? Welke waarden moeten we in onze samenleving hoog houden? Wat is juist en wat is niet juist? Wat mag wel en wat mag niet? Hierover nadenken is niet eenvoudig. De antwoorden die we geven hebben een groot gewicht, maar de middelen die we hebben om tot zorgvuldige antwoorden te komen zijn beperkt. Op het werk, in de collegebanken, aan de eettafel, op televisie en in de kranten wordt voortdurend gediscussieerd over allerlei morele kwesties. Standpunten liggen vaak ver uiteen. Hoe zouden we dan toch een overtuigend antwoord op morele vragen kunnen vinden? Neem als voorbeeld de volgende actuele kwesties.

Verdachten in beeld

Steeds vaker worden sociale media gebruikt om de identiteit van verdachten van een misdrijf te achterhalen. Vijf verdachten van een mishandeling in Eindhoven werden zo snel opgespoord toen beelden van een bewakingscamera openbaar werden gemaakt. Op Facebook verschijnen meer en meer foto's van incidenten en mogelijke verdachten – een vrouw die een pony mishandelt, jongens die fietsen stelen – met het verzoek deze zo breed mogelijk te delen, zodat de afgebeelde 'hufters' snel zullen worden herkend en opgepakt. Ook de politie maakt soms gebruik van sociale media om misdrijven te kunnen oplossen: het is goedkoop, snel en eenvoudig. Maar er zijn ook nadelen. Soms wordt door het publiek een verkeerd iemand aangezien voor de dader. Een jongen met dezelfde naam als een van de Eindhovense mishandelaars werd ernstig bedreigd en moest onderduiken. En wat blijft er over van het principe dat je onschuldig bent zolang je niet bent veroordeeld, als je op internet al bent gekruisigd? Rechters kijken naar de context van een misdrijf en naar de persoonlijke omstandigheden van een dader, maar daar is op de meeste sociale media geen aandacht voor, daar is alles zwart-wit. Zal opsporing via Facebook en veroordeling door de internetcommunity niet leiden tot meer fouten en dwalingen? Kan zo iets wel in een rechtstaat?

Labiacorrectie

Sommige vrouwen kiezen al op jonge leeftijd voor een ingreep door de plastische chirurg teneinde de binnenste schaamlippen (die in de puberteit groeien en naar buiten hangen) te verkleinen. Zij doen dat om esthetische redenen of omdat ze bij het bewegen last hebben van de uitpuilende geslachtsdelen. Vooral de schaamlipcorrecties die om esthetische redenen worden uitgevoerd worden bekritiseerd, omdat vrouwen zich hiermee zouden conformeren aan het pornografische ideaal van de meisjesachtige vrouw. Op de meeste pornografische afbeeldingen van naakte vrouwen zijn immers alleen kleine schaamlippen te zien.